GEOGRAFIYA DARSLARIDA LOYIHAGA ASOSLANGAN TA’LIM TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH METODIKASI

Ismatov Jaxongir Atavullayevich
Qoraqalpoq davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi,
geografiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
Gmail: jahongirismatov77@gmail.com; ORCID: 0009-0001-7869-4992

Annotatsiya. *Mazkur maqolada geografiya darslarida loyihaga asoslangan ta’lim texnologiyasidan foydalanishning metodik imkoniyatlari yoritiladi. Muammoni tanlash, yo‘naltiruvchi savol, rejalashtirish, geografik manba va xaritalarni tahlil qilish, dala kuzatuvi va GIS, yakuniy mahsulot, refleksiya hamda mezonli baholash bosqichlari o‘zaro bog‘liq jarayon sifatida tahlil qilinadi. Loyiha faoliyati real geografik muammoni dalillar asosida o‘rganish, hududiy xulosa chiqarish va amaliy yechim ishlab chiqishga yo‘naltirilgan texnologiya sifatida talqin etiladi.*

Kalit so‘zlar: *loyihaga asoslangan ta’lim, loyiha savoli, xarita, GIS, dala kuzatuvi, hamkorlik, mezonli baholash, geografik fikrlash.*

Kirish. Geografiya fani tabiat, aholi va ijtimoiy-iqtisodiy jarayonlarni makon, hudud va vaqt bilan bog‘liq holda o‘rgangani bois, geografik bilimni faqat tayyor ma’lumotlarni eslab qolish orqali egallash yetarli emas. O‘quvchi muammoni ko‘ra olishi, savol qo‘yishi, xarita va statistik ma’lumotlardan dalil izlashi, turli manbalardagi axborotni qiyoslashi, hududiy qonuniyatni tushuntirishi va asoslangan xulosa chiqarishi kerak. Geografiyani o‘qitishda o‘quvchilarning bilish faoliyatini maqsadli tashkil etish ana shu vazifalarning muhim metodik sharti hisoblanib, mazkur faoliyatlarni loyihaga asoslangan ta’lim yagona jarayonga birlashtiradi. Unda bilim muammoni o‘rganish, dalil to‘plash, xarita bilan ishlash, kuzatuv o‘tkazish, natijalarni qayta ishlash va muayyan mahsulot yaratish jarayonida o‘zlashtiriladi. Maktab amaliyotida “loyiha” ba’zan referat, internetdan ma’lumot yig‘ish yoki slayd tayyorlash bilan tenglashtiriladi. Biroq geografik loyiha muammoli va ochiq savoldan boshlanishi, bir nechta geografik manbani tahlil qilishni talab etishi, o‘quvchiga tanlov imkonini berishi hamda tekshiriladigan xulosa yoki amaliy mahsulot bilan yakunlanishi lozim.

Tadqiqot mavzusining dolzarbligi. Zamonaviy geografiya darsining natijasi o‘quvchining qancha faktni qayta aytib bera olishi bilangina emas, balki shu bilimni real hududiy vaziyatni tahlil qilish va amaliy qaror ishlab chiqishda qo‘llay olishi bilan belgilanadi. Loyiha asosidagi ta’limning dolzarbligi shundaki, u xarita, statistik ma’lumot, kuzatuv va raqamli vositalarni yagona muammoni hal qilishga xizmat qiladigan dalillar tizimi sifatida birlashtiradi. Geografiya ta’limida loyiha modelidan foydalanish raqamli va masofaviy muhitda ham qo‘llanishi mumkinligi tadqiqotlarda qayd etilgan, shuningdek, loyihaviy faoliyat o‘quvchining makoniy fikrlashiga yo‘naltirilishi mumkin. Mazkur jarayonda loyiha texnologiyasining samaradorligi o‘quvchilar bajargan geografik fikrlash amallari bilan baholanishi muhimdir. Geografik loyiha avval o‘rganilgan tushuncha, xarita o‘qish usullari va statistik ko‘rsatkichlarni yangi vaziyatda qo‘llash, chuqurlashtirish va integratsiyalash vositasi bo‘lib xizmat qiladi.

Muhokama va natijalar. Geografik loyihaning metodik tuzilmasini muammo yoki ehtiyojni aniqlash, yo‘naltiruvchi savolni shakllantirish, tadqiqot rejasini tuzish, geografik dalillarni to‘plash, makoniy tahlil qilish, mahsulot yoki yechim ishlab chiqish, natijalarni taqdim etish, baholash va refleksiya singari o‘zaro bog‘liq bosqichlar orqali ifodalash mumkin. Bu ketma-ketlik qat’iy qolip emas, biroq uning ichki mantiqi saqlanishi lozim. Yakuniy mahsulot xarita, statistik ma’lumot yoki kuzatuv dalillariga tayanmasa, loyiha

bezakli taqdimot darajasida qoladi, asosiy savol noaniq bo‘lsa, yig‘ilgan ko‘p sonli manbalar ham mazmunli tahlilga olib kelmaydi.

Qayd etish joizki, loyihaning muvaffaqiyati, avvalo, yo‘naltiruvchi savol sifatiga bog‘liq. “Orol dengizi haqida ma’lumot to‘plang” singari topshiriqlar tayyor ma’lumotni qayta bayon qilishga olib kelishi mumkin. “Orolbo‘yi hududida ekologik xavfni kamaytirish uchun qaysi choralar ustuvor bo‘lishi kerak?” kabi savol esa sabablarni aniqlash, hududiy farqlarni ko‘rish, dalillarni saralash va bir necha yechim orasidan asoslangan qaror tanlashni talab qiladi. Mazkur jarayonda mahalliy muammolarni o‘rganish ham qulay bo‘lib, “Maktab atrofi transport oqimi o‘quvchilar xavfsizligiga qanday ta’sir qiladi?”, “Hududimizda suvdan qanday tejab foydalanish mumkin?” yoki “Qaysi hududlarda yashil maydon yetishmaydi?” kabi savollar o‘quvchini o‘zi yashayotgan makon bilan ishlashga undaydi.

Rejalashtirish bosqichida vazifalar, muddat, mahsulot, manbalar, guruh a’zolarining mas’uliyati va baholash mezonlari aniqlashtiriladi. Loyiha pasportida mavzu, asosiy savollar, ishlar, dalil manbalari, mas’ullar, oraliq nazorat sanalari va yakuniy mahsulot shakli ko‘rsatilishi mumkin. O‘qituvchi tayyor yechim bermaydi, biroq pedagogik yordamni sinf tayyorgarligiga mos ravishda bosqichma-bosqich kamaytiradi.

Ta’kidlash kerakki, geografik loyiha ishonchli manbalarga tayanganidagina tadqiqot xususiyatiga ega bo‘ladi. Darslik va atlas bilan birga mavzuli xaritalar, statistika, meteorologik ma’lumotlar, kosmik suratlar, ochiq ma’lumotlar va kuzatuv natijalari ishlatilishi mumkin. O‘quvchi manbaning muallifi, vaqti va ishonchliligini hisobga oladi. Binobarin, asosiy mezon har bir manbaning loyiha savoliga xizmat qilishidir.

Xarita geografik loyiha ishining bezagi emas, tahlil vositasidir. O‘quvchilar obyektlarning joylashuvi, tarqalishi, zichligi, yo‘nalishi va o‘zaro aloqalarini xaritada aniqlaydi. Raqamli xarita va GIS vositalari natijalarni qatlamlar asosida ifodalash, obyektlarni guruhlash, masofa va maydonni aniqlash hamda turli hududiy ko‘rsatkichlarni bir xaritada qiyoslash imkonini beradi. Biroq texnologiya o‘z-o‘zidan maqsadga aylanmasligi kerak. GIS vositasi loyiha savoliga dalil bilan javob berishga xizmat qilganidagina metodik qiymat kasb etadi. Texnik imkoniyatlar cheklangan sharoitda qog‘oz xarita, koordinata to‘ri, o‘lchov lentasi va oddiy jadval bilan ham hududiy tahlilni samarali tashkil etish mumkin.

Dala kuzatuvi geografik mazmunni o‘quvchining kundalik muhiti bilan bog‘laydi. Marshrut, qayd varaqasi, xavfsizlik qoidalari, vaqt oralig‘i va baholash mezonlari oldindan belgilanadi. O‘quvchilar obyektlarning joylashuvini qayd etishi, foto va eskizlar tayyorlashi, transport oqimi, yashil maydon holati yoki chiqindi nuqtalarini bir xil mezon asosida baholashi mumkin. Darsga qaytgach, qaydlar jadvalga kiritiladi, miqdoriy ma’lumotlar diagrammada ifodalanadi, obyektlar xaritada belgilanadi va foto dalillar muayyan xulosani asoslash uchun saralanadi. Shu tariqa oddiy kuzatuv geografik dalilga aylanadi.

Guruhli loyihada hamkorlik rejalashtiriladi. Koordinator, xaritachi, ma’lumot tahlilchisi, dala kuzatuvchisi va taqdimotchi singari rollar ajratilib, har bir ishtirokchining vazifasi hamda individual hisoboti oldindan belgilanadi. Rollarni bosqichlar bo‘yicha almashtirish o‘quvchilarga xarita bilan ishlash, dalilni tahlil qilish va natijani himoya qilishning turli tomonlarini sinab ko‘rish imkonini beradi.

Baholash faqat yakuniy taqdimotga qaratilmasligi kerak. Savol va rejaning aniqligi, manbalarni tanlash, dala yoki statistik ma’lumotlarning to‘g‘riligi, xarita bilan ishlash, hamkorlik va oraliq xulosalar ham baholanadi. Mezonga geografik mazmunning ilmiy

to‘g‘riligi, hududiy tahlil, dalillarning asoslanganligi, yechimning amaliyligi va individual hissa kiritilishi mumkin. Xususan, “Maktab hududidagi ekologik qulaylikni qanday yaxshilash mumkin?” mini-loyihasida o‘quvchilar maktab atrofi rejasini tuzib, yashil maydonlar, chiqindi nuqtalari va transport oqimini kuzatadi. Muammoli zonalar xaritada belgilanadi, guruhlar dalillar asosida amaliy taklif ishlab chiqadi. Yakuniy mahsulot xarita, qisqa tahliliy hisobot va tavsiyalardan iborat bo‘ladi. Bunda joylashuvni aniqlash, qiyoslash, sababiy tahlil va makoniy qaror ko‘nikmalari uyg‘unlashadi.

Loyiha metodida juda keng mavzu, aniqlanmagan natija, tekshirilmagan internet manbalari, vazifalarning teng taqsimlanmasligi va faqat taqdimotni baholash samaradorlikni pasaytiradi. Har bir mavzuni uzoq loyihaga aylantirish shart emas, ko‘pincha aniq savolga asoslangan mini-loyiha maqsadga muvofiqdir. Yakuniy refleksiya esa o‘quvchiga qaysi dalil va manbalar uning qaroriga ta’sir qilganini anglash imkonini beradi.

Xulosa. Geografiya darslarida loyihaga asoslangan ta’limning metodik imkoniyati o‘quvchini tayyor ma’lumot iste’molchisidan geografik muammoni o‘rganuvchi faol subyektga aylantirishida namoyon bo‘ladi. To‘g‘ri tashkil etilgan loyiha o‘quvchini muammoni aniqlash, yo‘naltiruvchi savol tuzish, xarita va statistik manbalardan dalil izlash, kuzatuv olib borish, hududiy bog‘lanishlarni ko‘rish va asoslangan qaror ishlab chiqishga undaydi. Loyihaning didaktik samarasi muammoli savol, ishonchli manbalar, kuzatuv, hududiy tahlil, individual javobgarlik, pedagogik yordam va mezonli baholashning uyg‘unligiga bog‘liq. Geografiya o‘qituvchisi loyiha metodini o‘quv maqsadi va mavjud sharoitdan kelib chiqib tanlashi, zarur holatda mini-loyihalardan foydalanishi hamda jarayon va natijani birgalikda baholashi maqsadga muvofiqdir. Mazkur yondashuv geografik fikrlash, mustaqil tadqiqot, hamkorlik va dalillarga tayangan qaror qabul qilish kompetensiyalarini rivojlantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Amonov X. Geografiyani o‘qitishda o‘quvchilarning bilish faoliyatini tashkil etish va boshqarish yo‘llari // Pedagogik mahorat. Ilmiy-uslubiy jurnal. – 2020. – 4-son. – Buxoro. – B. 186–187.

2. Nurdin E.A., Pangastuti E.I., Puji R.P.N., Surya R.A., Adni K.R.N. Implementation of the Use of Project-Based Learning Models in the Application of Online Geography Learning Strategies // IOP Conference Series: Earth and Environmental Science. – 2021. – Vol. 747. – Article 012045. – DOI: 10.1088/1755-1315/747/1/012045.

3. Putri R.D. The Influence of Project Based Learning (PJBL) Learning Model on Spatial Thinking Ability in Class X Geography Learning Eyes in SMA PGRI 2 Palembang // Journal of Geography Science and Education. – 2020. – Vol. 2, No. 1. – P. 11–16. – DOI: 10.32585/jgse.v2i1.828.

4. Rajabov F.T., Abdimurotov O.U. Tabiiy geografiya kurslarida amaliy mashg‘ulotlarni tashkil qilishda yangi pedagogik texnologiyalarni qo‘llash uslubiyoti // Academic Research in Educational Sciences (ARES). – 2020. – Vol. 1, Issue 4. – B. 663–670.

5. Семёнов С.М. Проектная деятельность в обучении географии в средней школе // Проблемы географии Урала и сопредельных территорий: материалы II Международной научно-практической конференции (Челябинск, 22–23 мая 2020 г.). – Челябинск, 2020. – С. 102–106.